

УДК (332.012.2:330.3)331.107.5

ПАРТНЕРСТВО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В РЕГІОНІ

Єрмакова О.А.

В статті проаналізовано роль партнерств розвитку території у підвищенні ефективності використання соціального капіталу та соціально-економічному розвитку регіону, досліджено основні засади створення та діяльності партнерств розвитку території на прикладі однієї із його організаційних форм – фонду місцевої громади.

Постановка проблеми. Однією з проблемою розвитку соціального капіталу в регіонах України є слабка залученість громадськості до розробки національної та регіональної політики розвитку. Фактично єдиною можливістю громадськості вплинути на політику розвитку, яка впроваджується на території де вони мешкають, є голосування під час виборів. В той же час, надзвичайно важливо забезпечити узгодженість політики регіонального розвитку шляхом залучення партнерів, які представляють територіальне самоврядування, неурядові, підприємницькі, наукові та інші організації та безпосередньо громади. Це потребує створення інституціоналізованої форми соціального партнерства - участі громадськості в процесі розроблення політики регіонального врядування. Головною метою створення, так званого, «форуму регіонального розвитку» є забезпечення широкого представництва соціальних партнерів у консультуванні та координуванні на регіональному рівні діяльності, пов'язаної з впровадженням політики регіонального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В західній та вітчизняній літературі вже напрацьовано широкий спектр ідей, які дозволяють практично розвивати стратегічне планування розвитку соціального капіталу, серед яких можна відмітити роботи таких науковців, як Патнем Р., Фукуяма Ф., Бурдье П., Рейман К., Горячук В.Ф., Новіков В.М., Соболева І.В. та ін.

Дослідження соціального капіталу в країнах світу проводять різноманітні авторитетні світові організації, серед яких Світовий Банк, Інститут Legatum (Велика Британія), Центр вивчення громадської політики університету Стречклайд (Глазго, Шотландія) та інші.

Невирішені частини проблеми. Недивлячись на значну кількість досліджень, присвячених різним аспектам соціального капіталу, недостатньо вивченим залишається питання щодо впровадження в Україні механізмів та інструментів формування регіональної громади.

Метою статті є дослідження особливостей формування партнерств розвитку території як інструменту формування регіональної громади, скоординованої на соціально-економічний розвиток своєї місцевості.

Основні результати дослідження. За визначенням Світового Банку, соціальний капітал - інститути, відносини та норми, які формують якісно та кількісно соціальну взаємодію. Термін соціальний капітал охоплює в собі не лише взаємовідносини між людьми, але й широкий спектр цілком конкретних переваг, які обумовлені довірою, взаємодією, обміном інформацією, співпрацею в рамках соціальних мереж [1].

Концепція формування та нарощення соціального капіталу концентрується на можливості отримання економічної віддачі від високої якості соціальних відносин, яка досягається в суспільствах, об'єднаних національною ідеєю, орієнтованих на розширення можливостей розвитку, пом'якшення соціальної несправедливості та інтеграцію вразливих і маргінальних верств до суспільного життя.

Ідеологія регіональної політики розвитку соціального капіталу регіону полягає в наступному: соціальний капітал, який існує в регіоні на індивідуальному рівні (про його значний розвиток свідчить високий рівень міжособистісної довіри громадян України), розширити до меж загально регіональної громади шляхом залучення громадян до процесу прийняття рішень стратегічного значення, до розробки та реалізації регіональної політики соціально-економічного розвитку регіону. Крім того, регіональна політика розвитку соціального капіталу має передбачати заходи щодо зміцнення соціальної єдності та громадянської свідомості мешканців регіону [2, 3].

Соціальний капітал містить у собі величезний потенціал для соціально-економічного розвитку регіону. Дослідження проведені в світі виявили наступні кореляційно-регресійні взаємозв'язки між зміною в елементах соціального капіталу та соціально-економічним розвитком країни/регіону:

1) покращання на один процентний пункт в рівні довіри призводить до росту ВВП на 0,3% (La Porta, 1997);

2) покращання на 10 процентних пунктів в рівні довіри призводить до зростання ВВП на душу населення на 0,8%, а зростання громадської взаємодії на 8 процентних пунктів – до зростання ВВП більш, ніж на 1% (Knack and Keefer, 1997);

3) зростання рівня довіри на 1 процентний пункт обумовлене: 8-відсотковим зростанням ефективності в судовій сфері, 3-відсотковим падінням корупції, 3-відсотковим зменшенням бюрократії та 5-відсотковим послабленням податкового тиску (La Porta, 1997, Knack, 2000) [4].

Ефективна регіональна і державна політика залучення соціального капіталу до розвитку регіону дозволить отримати наступні переваги:

I. на індивідуальному рівні:

- скорочення транзакційних витрат;

- поширення соціально орієнтованої поведінки;

- покращення морально-психологічного стану громадян;
- отримання більших можливостей для освітнього та професійного розвитку;
- покращання якості життя в регіоні;
- II. на регіональному та державному рівнях:
 - зростання лояльності до регіональної влади;
 - залучення інтелектуального потенціалу громади до вирішення регіональних проблем;
 - скорочення рівня злочинності;
 - зростання соціально-економічних показників;
 - встановлення конструктивного діалогу між владою, бізнесом та громадою;
 - зростання рівня довіри населення до влади;
 - формування громадянського суспільства [5].

Як вже зазначалося вище, залученість громадськості до розробки національної та регіональної політики розвитку в Україні є слабкою. Проте, поодинокі приклади впровадження принципів соціального партнерства в регіонах Українського Причорномор'я вже є: залучення влади, бізнесу та громади до розробки стратегій підвищення конкурентоспроможності субрегіонів – Одеського, Придунайського, Миколаївсько-Херсонського, створення фокус-групи для розробки Стратегії розвитку міста Одеси, розробка «Народного бюджету» в Одеській області, де бюджетні видатки планувались із урахувань побажань жителів області.

В країнах із розвинутим громадянським суспільством довели свою ефективність наступні інструменти розвитку соціального капіталу, реалізація яких можлива в умовах наявних повноважень місцевої та регіональної влади в Україні: міжмуніципальне співробітництво, впровадження мережених інструментів, зокрема створення інтерактивного веб-сайту, підвищення соціальної відповідальності регіонального бізнесу, створення партнерств розвитку місцевості.

В останні роки в світовій практиці все більшого розповсюдження набуває модель багатоканального фінансування соціальної інфраструктури. Поєднання бюджетних і позабюджетних джерел дозволяє залучити додаткові кошти для задоволення соціально важливих потреб різних верств населення, забезпечити сталість функціонування закладів освіти, охорони здоров'я, науки, культури і мистецтва та інших галузей соціальної інфраструктури.

Соціальна політика України до цього часу недостатньо враховувала потенційно широкий спектр соціальних процесів. Як результат, домінуюча роль у соціальній політиці стала належати державі. Однак, як показала багаторічна практика, держава не в змозі повномасштабно забезпечити соціальний захист населення. За цих умов зростає роль соціально відповідального менеджменту і виявлення фінансових можливостей корпорацій щодо демпфірування гостроти соціальних процесів в регіоні.

Майже до 2005 р. це питання посідало в економічній політиці країни другорядне місце. Не приділялося йому належної уваги і в науковій літературі. Практичні кроки по „соціалізації” підприємств носили несистемний, суперечливий характер, а інколи мали прямо протилежний напрям. Достатньо назвати заходи щодо скорочення і передачі в комунальну власність або власність місцевих органів об’єктів соціальної інфраструктури промислових підприємств з метою підвищення конкурентоспроможності останніх. Загальний рівень розвитку соціальної інфраструктури фактично знаходився і залишається в стані стагнації.

Напротязі останніх років інтенсивність впровадження соціально відповідальних програм збільшилась: в 2005 році тільки 31,3% компаній постійно застосовували соціальну відповідальність, а в 2010-му їх стало 55%. Найбільш розповсюдженим напрямком соціальної відповідальності для українських підприємств є трудові практики: три чверті компаній, які було опитано, проводять різноманітні соціально відповідальні заходи для власного персоналу. Лише третина компаній здійснюють соціальні інвестиції в розвиток суспільства та надають різноманітну допомогу регіону, де розміщені їх підприємства. Як і в 2005 році, залишилися популярними благоустрій територій та програми по створенню робочих місць, проте втричі скоротилась доля компаній, які надають фінансову допомогу владі в вирішенні проблем регіону, вдвічі – доля підприємств, які сприяють реалізації екологічних проєктів та виступають спонсорами спортивних та культурних заходів (рис. 1). Лідерами по впровадженню програм надання допомоги регіону, де знаходиться підприємство, є великі компанії [6].

Перехід до інноваційної соціально-орієнтованої економіки передбачає побудову ефективних механізмів взаємодії громади, бізнесу та держави, спрямованих на координацію зусиль усіх сторін, забезпечення врахування інтересів різних соціальних груп суспільства та бізнесу при розробці та проведенні соціально-економічної політики. Задачу розвитку міжсекторної соціальної взаємодії покликані вирішувати партнерства розвитку місцевості, які є загальноновизнаними унікальними майданчиками взаємодії громади, бізнесу та держави, що спрямовані на координацію зусиль усіх сторін, забезпечення врахування інтересів різних соціальних груп суспільства та бізнесу при розробці та проведенні соціально-економічної політики. Партнерства розвитку місцевості можуть створюватись у різноманітних формах: зони соціального підприємництва, соціальні консорціуми, фонди соціально відповідальних інвестицій, фонди місцевих громад тощо. Як правило, до таких партнерств входять представники: місцевих органів влади, бізнесу, депутати у парламент від зазначеного округу, представники навчальних закладів, громадських організацій, діючих агентств регіонального розвитку та інших інститутів розвитку територій, торгових та промислових палат, служб зайнятості тощо [7].

Рис. 1. Участь компаній в розвитку регіонів України, % компаній, які було опитано

Фонди місцевих громад (ФМГ) - неурядові благодійні структури, які акумулюють соціально відповідальні інвестиції, які надаються у вигляді грантів на впровадження ініціатив з вирішення соціально важливих місцевих проблем.

З'явившись вперше на початку ХХ століття, ФМГ сьогодні діють більш ніж у ста країнах світу.

Включаючи до складу керуючих органів фонду представників всіх трьох основних секторів суспільства - влади, бізнесу та некомерційних організацій, - фонди місцевих громад забезпечують об'єднання громадських та адміністративних ресурсів, трудових ресурсів волонтерів, фінансових ресурсів донорів.

Характерні риси ФМГ:

1. мають на меті покращення життя всіх мешканців географічно визначеної території;
2. залучаються до вирішення широкого діапазону соціальних, економічних, екологічних та інших проблем життя місцевої громади;
3. не перебувають в будь-якій залежності від інших організацій, влади або донорів;

4. управляються спеціально створеною громадською радою, до складу якої входять представники широкого різноманіття верств місцевого населення;

5. надають гранти іншим неприбутковим організаціям та ініціативним групам, які працюють для задоволення потреб місцевої громади;

6. створюють спеціальний грошовий фонд в якості джерела постійного фінансування ініціатив у громаді, заохочуючи благодійні пожертви від різноманітних донорів, включаючи місцевих жителів, комерційні установи, владу, інші організації та неприбуткові структури;

7. надають донорам послуги, що сприяють досягненню ними благодійних цілей;

8. залучаються до різноманітних громадських заходів, заохочують розвиток співробітництва у громаді, виступають ініціатором, посередником, партнером та координатором у вирішенні важливих для громади проблем;

9. впроваджують відкриті й прозорі процедури та практику в усіх аспектах своєї діяльності;

10. звітують перед місцевою громадськістю шляхом регулярного інформування населення про свої цілі, заходи та фінансовий стан.

ФМГ виконує, як правило, наступні функції:

1) залучає місцеві фінансові кошти;

2) створює благодійний капітал (засоби довгострокового фінансування);

3) підтримує соціальну діяльність на своїй території переважно за допомогою видачі цільових благодійних пожертвувань на конкурсній основі з певною періодичністю, а також завдяки консультуванню та іншій допомозі;

4) займається розвитком філантропії, проводить постійний моніторинг потреб і запитів місцевих жителів і враховує їх у своїй діяльності;

5) повністю незалежний від інших організацій і здатний надавати підтримку місцевому співтовариству на основі незалежної оцінки;

6) створює органи управління з людей, що представляють три сектори суспільства, і залучає до експертної ради та іншої діяльності фонду широке коло жителів;

7) постійно публікує річний звіт і інформацію про свою діяльність;

8) у своїй роботі використовує ясні і чіткі принципи управління, відкритість, рівні можливості.

Організаційно-правова форма фондів громад (community foundations - англ.) не регулюється в Україні спеціальними законодавчими актами. Тому до фондів повинні застосовуватися норми спеціальних законів про окремі види юридичних осіб, які можуть мати статус неприбуткової і самоврядної благодійної установи, яка організована і діє, зазвичай, як постійна сукупність фондів для досягнення довгострокових переваг для

визначеної географічної території, визначених приватними інвесторами. Закон про благодійні організації фактично не розрізняє благодійні фонди та установи з членськими благодійними організаціями. Це дозволяє фонду діяти у формі і благодійної організації і громадської організації.

Створення фонду відбувається в кілька етапів. Основне завдання першого етапу - створення ініціативної групи, учасники якої повинні розуміти ідею моделі фонду місцевої громади і роз'яснювати її представникам влади, бізнесу та некомерційних організацій. Зазвичай проводяться зустрічі груп (окремо для кожної групи) з керівниками вже існуючих фондів: виконавчим директором, членами правління і опікунської ради. Під час таких зустрічей роз'яснюються всі незрозумілі питання і узгоджуються пропозиції по організації фонду на конкретній території.

На другому етапі ведеться розробка статуту та залучаються організації, які мають увійти до числа засновників фонду.

Засновниками фонду можуть бути комерційні структури, приватні особи, а також некомерційні організації (у цьому випадку вони надалі не зможуть отримувати фінансування з коштів фонду). Як показує практика, в якості співзасновників ефективно запрошення бізнес-асоціацій, великих і середніх комерційних організацій, що працюють на території базування майбутнього фонду, і найбільш авторитетних і професійних некомерційних організацій.

Засновниками не можуть виступати державні органи та органи місцевого самоврядування. Організації-засновники делегують своїх представників до ради засновників і можуть входити в опікунську раду і правління фонду. Крім засновників, в органи управління фонду (тільки в опікунську раду та правління) можуть входити представники міської влади та громадськості, які не є засновниками фонду.

ФМГ отримують кошти з різних джерел. Серед них і кошти бізнесу (незалежно від його розміру), і державні (з бюджетів різних рівнів, у тому числі грантів, які виділятимуться щороку некомерційним організаціям в цілях розвитку громадянського суспільства з державного бюджету), і кошти приватних осіб, гранти від українських та іноземних донорів. Крім благодійних коштів, фонди, як і інші некомерційні організації, можуть заробляти гроші, наприклад, надаючи компаніям консультації з розробки благодійних проектів. Ще одним джерелом є доходи від розміщення коштів ФМГ в банках і вкладення в цінні папери (ендаумент).

Також, можливим є залучення фінансових ресурсів міжнародних організацій, серед яких наступні:

1. Глобальний фонд підтримки фондів місцевих громад (Global Fund for community foundations), який використовує кошти Світового Банку.
2. Проект «Розвиток громадянського суспільства», який впроваджується Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН);
3. ІСС: Інститут сталих спільнот;

4. Інститут сприяння громадським ініціативам у Євразії;
5. Британський благодійний фонд Charities Aid Foundation.

Третій етап створення фонду, який настає після реєстрації, - визначення напрямів фінансування, пріоритетних для даного регіону. Для цього прийнято проводити оцінку стану регіону, при необхідності - спеціальні дослідження, щоб обрані цілі були зрозумілі місцевому співтовариству і могли б забезпечити одержання фінансування з боку бізнесу. В якості орієнтира пріоритетів для регіону можуть виступати стратегії соціально-економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності регіону / субрегіону.

Існують різні напрями діяльності соціально відповідальних інвестицій. Це акумулювання грошей у вигляді цінних паперів, участь в акціонерному капіталі, а також у місцевих інвестиційних програмах. Останній напрям дає можливість соціально незахищеним людям і малозабезпеченим залучати кошти під низький відсоток для будівництва житла, розвитку малого бізнесу. Ці кошти населення отримує через банки місцевого розвитку, кредитні спілки, спеціалізовані фонди допомоги.

Четвертий крок - організація першого грантового конкурсу, покликаною показати ефективність і професіоналізм роботи фонду. Під обрані стратегічні цілі залучаються кошти бізнесу та інших джерел (наприклад, приватні пожертвування або бюджетні субсидії), а потім проводиться відкритий конкурс грантів. Його висвітлення в ЗМІ дозволить фонду створити свій імідж і залучити подальших прихильників як з боку бізнесу, так і громадських організацій.

П'ятим важливим етапом у становленні фонду можна назвати перший звіт, який повинен бути підготовлений і публічно представлено всім зацікавленим сторонам [8].

В якості приклада функціонування соціальних консорціумів можна навести Партнерство розвитку Дубліна - корпорація, яка діє як приватне підприємство. До складу Ради партнерства, окрім урядовців, входять представники безробітних, профспілок, соціальних служб, національного уряду, місцевого бізнесу. Фінансовою основою реалізації програми соціального відродження міста є внески учасників консорціуму, зокрема національного уряду, мерії Дубліна, підприємств, а також коштів отримані зі Структурних фондів Європейського Союзу. Акумульовані кошти, в основному, спрямовуються на створення та реалізацію програм професійного розвитку населення, громадських робіт, надання позик малому та середньому бізнесу [7].

У бізнес-співтовариства розвивається мотивація до фінансування соціальних проектів. Громадяни отримують можливість самореалізації, у них змінюється ставлення до підприємницького співтовариства, зменшуються утриманські настрої, збільшується сума приватних пожертвувань. У третьому секторі створюються нові робочі місця, некомерційні організації стають конкурентоспроможними і стійкими, з'являється певне інформаційне поле, створюване фондом, в якому некомерційні організації працюють більш активно та злагоджено.

Приватні інвестори отримують наступні переваги:

–розмір окремого внеску не лімітує фінансування проектів - фонд акумулює відносно невеликі інвестиції з численних джерел і в зручних для них формах;

–кошти можна вносити у зручний час або за узгодженим із фондом планом - окремі проекти фінансуються незалежно від наявності коштів у окремих інвесторів і можуть стосуватися довгострокових цілей розвитку громади;

–внески використовуються згідно з цілями, визначеними інвестором або узгодженими з ним - фонд створює іменні ендаументи, управляє коштами за дорученням інвесторів або на підставі договорів пожертви;

–прийняття рішень не політизоване - соціальний ефект стосується громади в цілому, а не окремих груп за інтересами;

–ризик, пов'язаний з виконанням окремих проектів, поділяється з іншими інвесторами - послуги фонду скорочують витрати інвесторів на експертизу, моніторинг та інші послуги, пов'язані з проектом, і забезпечують звітність;

–контроль за цільовим використанням коштів (можливо повернути основну суму або вимагати відшкодування збитків).

Дослідження, що проводились агентством «Walker Information», виявили пряму залежність зростання престижу компанії і продуктивності її економічної діяльності від здійснення соціальних обов'язків. Збільшення соціального потенціалу компанії на 1% підвищує її соціальний престиж на 0,55%, у той час як зростання економічного потенціалу поліпшує економічну цінність на 0,32%. Для великих компаній соціальні інвестиції дуже привабливі, оскільки все більше споживачів віддають перевагу компаніям із соціально відповідальними програмами. Для європейських і американських корпорацій соціально відповідальна діяльність стала звичним правилом. Якщо корпорація хоче зайняти певний сегмент ринку, вона збільшує поточні витрати на соціальний розвиток і виграє у довгостроковій перспективі, створюючи сприятливі маркетингові умови для збільшення прибутку [9].

Системно переваги діяльності фондів місцевих громад для сторін, зацікавлених у розвитку регіону представлені в табл. 1.

Висновки. Отже, партнерства розвитку громади активізують механізм міжсекторного соціального партнерства, приводять його в дію, знімаючи комунікаційні бар'єри у співпраці секторів, надаючи майданчик для конструктивного діалогу, де кожен має голос нарівні з іншими. Це забезпечує засади формування регіональної громади. На основі вищевикладеного, вбачається за доцільне створення партнерств розвитку в рамках субрегіонів України, зокрема таких, як: Одеський, Придніпровський, Миколаївсько-Херсонський, Північний Донбас та ін.

Таблиця 1

Переваги фондів місцевих громад для учасників регіонального розвитку

Учасники регіонального розвитку	Переваги
для громадян	<ul style="list-style-type: none"> • покращення якості життя, • можливість самореалізації, • участь у процесі розробки і реалізації соціально-економічної політики регіону, • зменшуються утриманські настрої, • збільшується сума приватних пожертвувань.
для підприємств-учасників	<ul style="list-style-type: none"> • покращення іміджу; • зростання лояльності громади до місцевого бізнесу; • прозорість процесу здійснення соціальних інвестицій; • покращення умов для збільшення прибутку; • отримання податкових пільг та інших державних преференцій.
для регіону	<ul style="list-style-type: none"> • формування регіональної громади; • зростання лояльності та довіри громади до місцевої влади; • зростання соціально-економічних показників; • зростання соціального капіталу регіону

Консолідація зусиль бізнесу, влади та громади в рамках партнерств розвитку територій забезпечить дієвість механізмів субрегіональних стратегій підвищення конкурентоспроможності та економічного розвитку.

Література:

1. Social Capital. The World Bank [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALDEVELOPMENT/EXTTSOCIALCAPITAL/0,,contentMDK:20642703~menuPK:401023~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:401015,00.html>.
2. Sander T., Social Capital Building Toolkit (Version 1.2) / Thomas H. Sander, K. Lowney. – Saguaro Seminar: Civic Engagement in America, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, 2006. – 24 p.
3. Rejman K. Social condition of endogenous growth of territorial units. – Innovativeness and competitiveness of modern enterprises and regions-sources, mechanisms, indications / R. Fedan, L. Kaliszczak // Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszow, 2009, p.71-78
4. Social Capital: Reviewing the Concept and its Policy Implications: research paper. - Productivity Commission: AusInfo, Canberra, 2003.

5. Measurement of Social Capital. Reference Document for Public Policy Research, Development and Evaluation. – Policy Research Initiative, Canada., 2005. – 68 p.

6. Саприкина М. Не вширь, но вглуб / М. Саприкина // Гвардия. Рейтинг социально ответственных компаний. – апрель 2011. – С. 8-11.

7. Лендъел М. Нові інституційні механізми регіонального розвитку в Європі / М. Лендъел // Державне управління. Регіональні студії. – Випуск 1. – С. 1-11.

8. Цирульников Б.А. Партнерство фондов местных сообществ [Электронный ресурс] / Б.А. Цирульников // - Режим доступа к статье: <http://cdrom01.economy.gov.ru/Disk.25052011/index.html>.

9. Новіков В.М. Економічні та гуманітарні напрями розвитку соціальної інфраструктури: колективна монографія за наук. ред. д.е.н., проф. В.М. Новикова / В.М. Новиков, Н.М. Дієва, Г.А. Дмитренко та ін. - Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. – 511 с.

Abstracts

Iermakova O.A.

local area partnership as a tool of improving the efficiency of social capital usage

The article analyzes the role of local area partnerships in improving the efficiency of social capital usage and socio-economic development of a region, investigates the basic principles of forming and functioning of a local area partnership by the example of one of its organizational forms - local community fund.